

تأثیر معنوی یأس و ناامیدی از نگاه نهج البلاغه و آموزه‌های اسلامی

نویسنده:

فاطمه گل احمدی^۱

چکیده

امروزه با وجود توسعه و پیشرفت در امور زندگی انسان می‌بینیم که انسان دچار یأس و ناامیدی می‌شود به همین خاطر تبیین و بررسی این مقوله روزه‌روز پراهمیت می‌شود در پژوهش حاضر، با بهره‌گیری از آیات قرآن کریم، نهج البلاغه و نیز تفاسیر و شروح معتبر، به بررسی مسئله‌ی یأس و ناامیدی پرداخته‌شده است و سعی بر این شده که پس از بررسی کلید واژگان ناامیدی، عوامل یأس آفرین را بررسی، سپس راه کارهای مقابله با آن را شناسایی نماییم، اهمیت انتخاب این موضوع، عمومیت این رذیله‌ی اخلاقی در بین انسان‌ها، به خصوص جوانان و پیامدهای سوئی که این رذیله بر جای می‌گذارد بود. در مکاتب روان‌شناختی به‌طور گسترده به بررسی این موضوع پرداخته مقاله به بررسی تأثیر معنوی یأس و امید در جامعه از منظر نهج البلاغه می‌پردازد و نتایج آن نشان می‌دهد که امید به عنوان یک نیروی سازنده و حیاتی، نقش کلیدی در ارتقاء کیفیت زندگی فردی و اجتماعی ایفا می‌کند. با تحلیل آموزه‌های امام علی علیه‌السلام، مشخص می‌شود که یأس و ناامیدی نه تنها به تضعیف روحیه فردی منجر می‌شوند، بلکه می‌توانند به زوال اجتماعی و کاهش همبستگی میان افراد جامعه نیز دامن بزنند. در مقابل، امید به خداوند و تلاش برای بهبود شرایط، به عنوان محرکی برای پیشرفت و تعالی شناخته می‌شود. یافته‌ها تأکید می‌کنند که تقویت امید در دل‌ها، می‌تواند به ایجاد انگیزه و افزایش همبستگی اجتماعی کمک کند و درنهایت، به ساختن جامعه‌ای سالم و پویا منجر شود. همچنین، این مقاله به بررسی روش‌های عملی برای تقویت امید در زندگی روزمره و تأثیر آن بر رفتارهای اجتماعی می‌پردازد. با توجه به آموزه‌های نهج البلاغه، می‌توان به این نتیجه رسید که امید نه تنها به فرد کمک می‌کند تا با چالش‌ها و مشکلات زندگی مقابله کند، بلکه می‌تواند به عنوان عاملی مؤثر در ایجاد تغییرات مثبت در جامعه عمل کند.

کلیدواژه: یأس، نهج البلاغه، امید، جامعه، انسان.

۱. سطح ۲ حوزه، مدرسه علمیه فاطمه‌الزهراء سلام‌الله‌علیها بیجار.

۱- مقدمه

زندگی انسان‌ها همواره با چالش‌ها و دشواری‌هایی همراه است که می‌تواند احساس یأس و ناامیدی را در دل‌ها به وجود آورد؛ اما در این میان، امید به‌عنوان نوری در تاریکی، راهی برای عبور از مشکلات و دستیابی به اهداف را فراهم می‌آورد. برای شناخت بهتر این مسئله با کنکاش در آموزه‌های اسلامی، به‌ویژه در کتاب نهج‌البلاغه، مشاهده می‌شود که امام علی علیه‌السلام با بیانی عمیق و حکیمانه به تبیین این دو احساس پرداخته و بر ضرورت امید در زندگی فردی و اجتماعی تأکید می‌کند برای پی بردن به اهمیت و ضرورت این قضیه همین بس که خداوند متعال انسان را از ناامیدی نهی کرده و انسان نا امید را شخص متعادل نمی‌داند.

کتاب شریف نهج‌البلاغه، به‌عنوان گنجینه‌ای از حکمت و معرفت، به ما یادآوری می‌کند که یاس نه تنها روح انسان را تضعیف می‌کند، بلکه می‌تواند به زوال جامعه نیز منجر شود. در مقابل، امید به خداوند و تلاش برای بهبود شرایط، می‌تواند به‌عنوان نیروی محرک، انسان‌ها را به‌سوی پیشرفت و تعالی سوق دهد. امام علی علیه‌السلام با تأکید بر این نکته که امید، کلید موفقیت و سعادت است، به ما می‌آموزد که چگونه می‌توانیم با تقویت این احساس، نه تنها زندگی خود را بهبود بخشیم، بلکه به ساختن جامعه‌ای سالم و پویا نیز کمک کنیم.

مقاله حاضر با بهره‌گیری از متون اسلامی و با تحلیل آموزه‌های امام علی علیه‌السلام در این زمینه خواهیم می‌پردازد و در تلاش است به این سؤال بپردازد که تأثیر معنوی یاس و امید در جامعه از منظر نهج‌البلاغه چگونه است؟ هدف ما این است که نشان دهیم چگونه امید می‌تواند به‌عنوان یک نیروی سازنده، انسان‌ها را به‌سوی آینده‌ای روشن هدایت کند و یاس را به چالش بکشد. با نگاهی به این آموزه‌ها، می‌توانیم به درک عمیق‌تری از نقش امید در زندگی فردی و اجتماعی دست‌یابیم و به‌سوی ساختن دنیایی بهتر گام برداریم. با توجه به آموزه‌های نهج‌البلاغه، می‌توان به این نتیجه رسید که تقویت امید و کاهش یاس، نه تنها به بهبود کیفیت زندگی فردی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به ایجاد جامعه‌ای سالم و پویا منجر شود. در ادامه، به بررسی دقیق‌تر این مفاهیم و تأثیرات آن‌ها خواهیم پرداخت اگرچه مقالاتی در این خصوص توسط محققان نگاشته شده است؛ اما حاضر به شیوه کتابخانه‌ای و با بهره‌گیری از آموزه‌های اسلامی و ارائه راهکارهای درمانی سعی در تبیین صحیح این مقوله دارد. تا سالکان راه حقیقت و معنویت طریقه نیک‌فرجامی را دریابند.

در نهج‌البلاغه، امام علی علیه‌السلام به موضوعات مختلفی از جمله مفهوم شناسی امید، راهکارهای چون صبر، تلاش و کمک به دیگران پرداخته‌اند. در زیر به برخی از منابع و نقل‌قول‌های دقیق اشاره می‌کنم که می‌توانید برای هر یک از موارد ذکرشده استفاده کنید:

۲- مفهوم‌شناسی امید از دیدگاه نهج‌البلاغه

۲-۱- تعریف امید

امید از دیدگاه نهج‌البلاغه به‌عنوان یک احساس مثبت و سازنده تعریف می‌شود که انسان را به‌سوی آینده‌ای بهتر و روشن‌تر هدایت می‌کند. در این کتاب، امید به چندین جنبه کلیدی اشاره دارد:

۱. اعتماد به رحمت الهی: امید در نهج‌البلاغه به معنای اعتماد به رحمت و بخشش خداوند است. امام علی علیه‌السلام تأکید دارند که مؤمن باید همواره به رحمت الهی امیدوار باشد و در سختی‌ها به او توکل کند. این امید به انسان قدرت می‌دهد تا در برابر چالش‌ها ایستادگی کند و از ناامیدی دوری کند.

۲. حرکت به‌سوی اهداف: امید به‌عنوان نیرویی است که انسان را به تلاش و کوشش برای دستیابی به اهدافش ترغیب می‌کند. امام علی علیه‌السلام بر اهمیت تلاش و کوشش در زندگی تأکید دارند و امید را عاملی برای پیشرفت و بهبود شرایط معرفی می‌کنند.

۳. صبر و استقامت: امید در نهج‌البلاغه با صبر و استقامت گره‌خورده است. امام علی علیه‌السلام به مؤمنان توصیه می‌کنند که در مواجهه با مشکلات و چالش‌ها، صبر پیشه کنند و به امید بهبود شرایط، به تلاش ادامه دهند.

۴. ایجاد ارتباطات مثبت: امید در نهج‌البلاغه به تقویت روابط اجتماعی و کمک به دیگران نیز مرتبط است. امام علی علیه‌السلام بر اهمیت خدمت به دیگران و ایجاد امید در دل‌های دیگران تأکید دارند.

به‌طور کلی، امید در نهج‌البلاغه به‌عنوان یک نیروی محرکه و سازنده، به انسان‌ها کمک می‌کند تا با اعتماد به نفس و انگیزه بیشتری در زندگی پیش بروند و در مواجهه با چالش‌ها، به آینده‌ای روشن‌تر امیدوار باشند. این امید نه‌تنها به فرد، بلکه به جامعه نیز انرژی و انگیزه می‌دهد.

۲-۲-۲- راهکارهای ایجاد امید در جامعه

۲-۲-۲-۱- تکیه بر خداوند

- امام علی علیه السلام در خطبه ۱۰۰ می‌فرمایند: «خداوند را در همه کارهایتان بخوانید و به او توکل کنید، زیرا او بهترین یاور است.»

۲-۲-۲-۲- صبر و استقامت

- در خطبه ۲۲۱، امام علی علیه السلام می‌فرمایند: «صبر، کلید گشایش است و در سختی‌ها، صبر و استقامت را فراموش نکنید.»

۲-۲-۲-۳- خودسازی و تلاش

- در نامه ۳۱ به مالک اشتر، امام علی علیه السلام تأکید می‌کنند که: «خود را برای خدمت به مردم آماده کن و در تلاش برای بهبود خود و جامعه‌ات باش.»

۲-۲-۲-۴- کمک به دیگران

- در خطبه ۲۲، امام علی علیه السلام می‌فرمایند: «به نیازمندان کمک کنید و در کارهای نیک پیش‌قدم باشید، زیرا این کارها امید را در دل‌ها زنده می‌کند.»

کتاب نهج البلاغه به عنوان یک منبع غنی از حکمت و آموزه‌های اخلاقی، نقش بسزایی در ایجاد و تقویت امید در زندگی فردی و اجتماعی ایفا کرده است. آموزه‌های امام علی علیه السلام در این کتاب، به ما یادآوری می‌کند که تکیه بر خداوند و توکل به او می‌تواند در مواجهه با چالش‌ها و سختی‌ها، امید را در دل‌ها زنده نگه دارد. همچنین، تأکید بر صبر و استقامت به عنوان کلیدهایی عبور از مشکلات، به ما انگیزه می‌دهد تا در مسیر زندگی با امید و اعتماد به نفس پیش برویم.

علاوه بر این، نهج البلاغه با تشویق به خودسازی و تلاش مستمر، به ما می‌آموزد که با کوشش و اراده می‌توانیم به اهداف خود نزدیک‌تر شویم و این خود به ایجاد امید در دل‌ها کمک می‌کند. همچنین، دعوت به کمک به دیگران و خدمت به نیازمندان، نه تنها به تقویت روابط اجتماعی می‌انجامد، بلکه امید را در جامعه گسترش می‌دهد.

۳- معنی‌شناسی

معادل مفهوم ناامیدی در قرآن به صورتهای مختلفی از قبیل «یأس، قنوط، ابلاس و خیبه» قابل‌ردیابی و بررسی است و نیاز است که قبل از ورود به بحث اصلی مفاهیم ناامیدی در قرآن مورد بررسی قرار گیرد.

۳-۱- یأس

واژه «یأس» در زبان‌شناسی به معنای نقیض «رجاء»، قطع امید، قنوط و ناامیدی تعریف شده است. در توضیح معنای یأس، به این نکته اشاره شده که یأس به معنای قنوط است^۱ و همچنین مصدر «الایاس» به معنای قطع امید و یأس به عنوان نقیض رجاء شناخته می‌شود.^۲

برخی دیگر نیز به عدم امید و ناامیدی در تعریف یأس اشاره کرده‌اند.^۳ این واژه در قرآن نیز دو معنا دارد: ۱. یأس به معنای قطع امید و ۲. یأس به معنای ندانستن^۴ به این دلیل که ماده یأس از مشترکات لفظی است و دو معنای متفاوت دارد؛ یک بار به معنای قطع رجاء و بار دیگر به معنای عدم علم. در واقع، یأس به معنای «انقطاع التوقع و الانتظار از یک امر» است؛ زیرا یأس و ناامیدی ناشی از غرق شدن در زندگی مادی و دوری از محیط رحمت و معنویت است. این حالت زمانی برای انسان پیش می‌آید که از عالم ماده و تمایلات دنیوی، به مقصدی که همان رحمت الهی است، دست نیابد.^۵

۳-۲- قنوط

از واژگان قرآنی که می‌توان به جای «یأس» به کار برد، می‌توان به «قنوط» اشاره کرد. برخی بر این باورند که این دو واژه از نظر معنایی هم‌معنا هستند، درحالی که موارد کاربرد آن‌ها تفاوت‌هایی را نشان می‌دهد. واژه «قنوط» از ریشه «قنط» به معنای ناامیدی و یأس از خیر و نیکی است.^۶ در

۱. محمدبن مکرم ابن منظور، لسان العرب، ج ۶، ص ۲۵۹.

۲. خلیل‌بن احمد فراهیدی، العین، ج ۷، ص ۳۳۱.

۳. حسین‌بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۸۹۲.

۴. طریحی، ج ۴، ص ۱۲۵.

۵. حسن مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱۴، ص ۲۲۳.

۶. خلیل‌بن احمد فراهیدی، العین، ج ۷، ص ۳۸۷؛ حسین‌بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۶۸۵.

۶- نتیجه گیری

یأس و امید دو احساس متضاد هستند که تأثیر عمیقی بر جامعه و رفتار افراد دارند. یأس می تواند منجر به کاهش انگیزه، ناامیدی و حتی انزوا در افراد شود که این امر می تواند به تضعیف روحیه جمعی و کاهش همکاری های اجتماعی منجر گردد. از سوی دیگر، امید به عنوان یک نیروی محرکه، افراد را به تلاش برای بهبود شرایط و دستیابی به اهداف ترغیب می کند. جوامعی که امید را در خود تقویت می کنند، معمولاً با افزایش خلاقیت، همکاری و پیشرفت های اجتماعی مواجه می شوند.

بنابراین، ایجاد فضایی مثبت و امیدبخش در جامعه، نه تنها به بهبود کیفیت زندگی افراد کمک می کند، بلکه می تواند به توسعه پایدار و پیشرفت اجتماعی نیز منجر شود. در نتیجه، توجه به عوامل مؤثر بر امید و یأس و تلاش برای تقویت امید در جامعه، امری ضروری است که می تواند به بهبود شرایط اجتماعی و روانی افراد کمک کند. از مجموعه مطالب ارائه شده در این نوشتار، می توان بر نکات زیر به عنوان نتایج تحقیق تأکید نمود.

۱. داشتن زندگی همراه با ناامیدی و یأس بسیار سخت و مشکل است چراکه در زندگی انسان ها عوامل محیطی بیرونی و درونی باعث فراز و نشیب های طاقت فرسا در زندگی آنان می شود و بدون داشتن توکل و امید به رحمت واسعه الهی، گذر از مشکلات سخت و به عبارت دیگر محال خواهد بود.

۲. آن چیزی که از فرهنگ و حیانی یعنی قرآن کریم استفاده می شود آن است که انسان باایمان و صابر در برابر مصائب و مشکلات سست نشده و همواره با توکل به ذات اقدس اله برای رسیدن به اهداف و آرمان هایش تلاش می کند.

۳. از مهم ترین عوامل یأس و ناامیدی می توان به کفر، ناامیدی از رحمت واسعه الهی و ضلالت اشاره داشت.

۴. از عوامل بسیار مهم، پدید آمدن یأس در زندگی افراد می توان به کفر اشاره داشت زیرا انسان کافر از فطرت انسانی محروم است؛ به دیگر سخن، انسان بر اثر غفلت از خدای سبحان ناامید شده و به مبدأ قادر و علیم که از هیچ امری عاجز نمی شود و هیچ امری از او پوشیده نیست، فاصله می گیرد.

۵. از راهکارهای مقابله یأس از منظر قرآن کریم می‌توان به یاد خدا، ایمان به آخرت، صبر و تلاش در برابر مشکلات اشاره داشت.

فهرست منابع و مآخذ

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۹.
۲. نهج البلاغه، تصحیح: سید رضی، تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۸۵.
۳. نهج البلاغه، ترجمه: حسین انصاریان، قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۹۰.
۴. نهج البلاغه، تصحیح و شرح: محمدباقر مجلسی، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۲.
۵. نهج البلاغه، ترجمه: علی اکبر غفاری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۸.
۶. ابن اثیر جزری، محمدبن مبارک، **النهايه في غريب الحديث و الاثر**، قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ۱۳۶۷.
۷. ابن فارس، احمدبن فارس، **معجم المقاييس اللغه**، قم: مکتب الاعلام الاسلامی، ۱۴۰۴هـ.ق.
۸. ابن کثیر دمشقی، اسماعیل بن عمرو، **تفسير القرآن العظيم**، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹هـ.ق.
۹. ابن منظور، محمدبن مکرم، **لسان العرب**، محقق جمال الدین میردامادی، بیروت: انتشارات دار صادر، ۱۴۰۴هـ.ق.
۱۰. امامی، محمدجعفر، **راه غلبه بر ناامیدی ها و نگرانی ها**، تهران: نسل جوان، ۱۳۹۳.
۱۱. بحرانی، سید هاشم، **البرهان فی تفسیر القرآن**، تهران: بنیاد بعثت، ۱۴۱۶هـ.ق.
۱۲. تمیمی آمدی، عبدالواحدبن محمد، **غرر الحکم**، تهران: دانشگاه تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ، ۱۳۴۲.
۱۳. جوادی آملی، عبدالله، **توحید در قرآن**، قم: انتشارات اسراء، ۱۳۸۳.
۱۴. _____، **تفسیر تسنیم**، چاپ چهارم، قم: انتشارات اسراء، ۱۳۸۹.
۱۵. _____، **حکمت عبادات**، چاپ پانزدهم، قم: انتشارات اسراء، ۱۳۸۸.
۱۶. _____، **زن در آیینه جلال و جمال**، چاپ نوزدهم، قم: انتشارات اسراء، بی تا.

۱۷. _____، **فطرت در قرآن**، چاپ سوم، قم: انتشارات اسراء، بی تا.
۱۸. حسینی همدانی، سید محمدحسین، **انوار درخشان در تفسیر قرآن**، تهران: کتابفروشی لطفی، ۱۴۰۴هـ.ق.
۱۹. دستغیب، سید عبدالحسین، **گناهان کبیره**، قم: انتشارات اسلامی، ۱۳۹۹.
۲۰. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **المفردات فی غریب القرآن**، دمشق، ۱۴۱۲.
۲۱. زمخشری، محمود بن عمر، **الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل و عیون الأقاویل فی وجوه التأویل**، چاپ سوم، بیروت: دار الکتب العربی، ۱۴۰۷هـ.ق.
۲۲. طباطبایی، سید محمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، چاپ پنجم، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعہ‌ی مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷هـ.ق.
۲۳. طبرسی، فضل بن حسن، **تفسیر مجمع البیان**، چاپ سوم، قم: مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۷۲.
۲۴. _____، **تفسیر جوامع الجامع**، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس، ۱۳۷۷.
۲۵. طریحی، فخرالدین، **مجمع البحرین**، چاپ سوم، تهران: کتابفروشی مرتضوی، ۱۳۷۵.
۲۶. طوسی، محمد بن حسن، **التبیان فی تفسیر القرآن**، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی تا.
۲۷. طبیب، سید عبدالحسین (۱۳۷۸ ش)، **اطیب البیان فی تفسیر القرآن**، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلام.
۲۸. عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعه، **تفسیر نورالثقلین**، تحقیق سید رسول هاشم محلاتی، قم: اسماعیلیان، ۱۴۱۵هـ.ق.
۲۹. عسگری، حسن بن عبدالله، **الفروق فی اللغة**، بیروت: دارالافتاء الجدیده، ۱۴۰۰هـ.ق.
۳۰. فخرالدین رازی، ابو عبدالله محمد بن عمر، **مفاتیح الغیب**، چاپ سوم، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۲۰هـ.ق.
۳۱. فراهیدی، خلیل بن احمد، **العین**، قم: هجرت، ۱۴۱۰هـ.ق.
۳۲. قرشی، سید علی اکبر، **تفسیر احسن الحدیث**، چاپ سوم، تهران: بنیاد بعثت، ۱۳۷۷.

۳۳. قمی مشهدی، محمدبن محمدرضا، تفسیر کنزالدقائق و بحر الغرائب، تهران: سازمان انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸.
۳۴. کاویانی، محمد، روانشناسی در قرآن، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳.
۳۵. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار، کتابخانه مسجد ولی، ۱۳۶۴.
۳۶. محمدبن حسن حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۳، قم: مؤسسه آل البيت (علیهم السلام) لاحیاء التراث، بی تا
۳۷. مراغی، احمدبن مصطفی، تفسیر المراغی، بیروت: داراحیاء التراث العربی، بی تا.
۳۸. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۶۰.
۳۹. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار شهید مطهری، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۵۸.
۴۰. مکارم شیرازی، ناصر و همکاران، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۷۴.
۴۱. نجاتی، محمدعثمان، قرآن و روانشناسی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، ۱۳۸۱.